

УДК 069.9:379.822“2022”

© Олександр ОЧЕРЕТЯНИЙ

ПРОСВІТНИЦЬКО-ПАТРІОТИЧНА РОБОТА В ПРОСТОРІ ВИСТАВКОВОГО ПРОЄКТУ «УКРАЇНА – РОЗП’ЯТТЯ»

Розглянуто аспекти просвітницько-патріотичної роботи на базі виставкового проєкту «Україна – розп’яття», що діє в Національному музеї історії України у Другій світовій війні. Акцентовано увагу на публікаціях, відгуках та власних спостереженнях музейних співробітників. У результаті аналізу визначено ступінь впливу наративу виставки на реалізацію Музеєм функцій національно-патріотичного виховання та потенціалу застосування досвіду, отриманого під час створення проєкту.

Ключові слова: *російсько-українська війна, повномасштабне вторгнення, Національний музей історії України у Другій світовій війні, «Україна – розп’яття», виставковий проєкт, просвітницька робота, національно-патріотичне виховання, морально-психологічне забезпечення, інформаційна війна.*

Будь-яка війна є виявом максимального загострення стосунків. Людство давно усвідомило невідворотну руйнівну сутність цього явища. Зокрема, його великою мірою розкриває головна експозиція Національного музею історії України у Другій світовій війні. Протягом десятиліть багато хто, відвідуючи її, був переконаний, що жахи воєнного лихоліття більше ніколи не торкнуться території України, бо ж нібито весь цивілізований світ мав би сприйняти ту війну як показовий урок і зробити відповідні висновки. Але збройна агресія Російської Федерації у 2014 р. показала, що така впевненість не має підстав. Тож із початком війни на Донбасі співробітники Музею, який розповідав про давно минулу війну, не змогли залишитись осторонь і не відреагувати на нові виклики, адже, як зазначав Ґі де Мопассан: «Війна – це варварство, коли нападають на мирного сусіда, але святий обов’язок, коли захищають Батьківщину» [1, 161]. Маючи досвід вивчення та експозитарного відображення воєнних подій, вони активно долучилися до збору артефактів цього збройного конфлікту. Як наслідок – за майже вісім років було створено низку тематичних виставок та підсумковий проєкт «Український Схід», що стали не тільки експозитарними просторами, а й своєрідним музейним майданчиком комунікації [2].

Але повномасштабний напад російських військ змусив музейників унести корективи у свою роботу й оперативно реагувати на нові виклики. Музей відразу почав отримувати безліч листів від культурних установ Європи. Колеги з-за кордону готові були допомагати з належною евакуацією колекцій, пропонували гуманітарну та іншу допомогу. Наші фахівці були учасниками студійних візитів, ознайомлювалися з роботою культурно-мистецьких осередків у Польщі, Німеччині, Литві та Швеції. Такі програми – це нагода набути нових знань, практик і досвіду, налагодити комунікативні зв'язки для дальшої співпраці, представити українську культурну спільноту в межах вітчизняних проєктів, а ще наживо подякувати європейцям за величезну всебічну підтримку в боротьбі проти російської агресії. Онлайн-ресурси Музею трансформувалися в інформаційні й мотиваційні портали. У соцмережах музейники намагались оперативно інформувати читачів і підтримувати бойовий дух суспільства. Колектив зміцнив свої позиції в інформаційній боротьбі на культурному фронті.

Закономірно, що першочерговими в цьому ланцюзі були заходи, спрямовані на збереження фондів, але паралельно тривала важлива робота з документування подій, що тоді відбувалися. Особлива увага була приділена фотодокументуванню. Експозитарним проявом цього стала пересувна фотовиставка «Київ: репортаж одного дня. 8 березня 2022 р.», яку на середину листопада 2022 р. презентували в дев'яти країнах світу. Вона налічує 44 знімки, зроблені фотографом Оленою Шовкопляс, що відображають одну добу в столиці держави, яка воює [3]. Ідея створення фотовиставки належить генеральному директору Національного музею історії України у Другій світовій війні Юрієві Савчуку. Він став також куратором та ідейним натхненником наступного масштабного виставкового проєкту «Україна – розп'яття», що є «першою виставкою в Україні, першою в світі ... про цю війну і під час цієї війни» [4]. Колектив Музею чітко усвідомлює, що зберегти й презентувати суспільству історії та артефакти російсько-української війни – на сьогодні його основна місія.

Експонати виставки були зібрані музейниками на місцях запеклих боїв у щойно визволених населених пунктах Київщини та Чернігівщини від 3 квітня до 6 травня 2022 р. Фахівці вирушили в польові експедиції до поруйнованих м. Ірпінь та Буча, смт Бородянка, Гостомель і Макарів, с. Михайлівка-Рубежівка, Андріївка, Липівка, Маковище, Стоянка, Лук'янівка, Перемога та інших населених пунктів. У супроводі військових, із дотриманням безпрецедентних заходів безпеки музейна команда однією з перших ступила на спаплюжену землю колишніх квітучих селищ. Фактично науковці стали свідками злочинів окупантів, фотограф Віктор Бившев провів фотофіксацію для формування музейного архіву світлин, що розповідають про російсько-українську війну, а промовисті матеріальні свідчення злодіянь були взяті до Музею. Мову цих оригінальних артефактів, якою виставка презентується для широкого загалу, доповнено глибоко символічними інсталяціями відомого в Україні художника Антона Логова.

Композиційно виставка складається з двох антагоністичних за суттю частин: «Орда» й «Україна – розп'яття». Перша з них розповідає про російську пропаганду, повномасштабне вторгнення, показує військове спорядження, зброю та побут окупантів. Друга має дві локації: «Україна – розп'яття» й «Укриття». У їхній основі – врятовані духовні та культурні пам'ятки (вхідні ворота церкви Різдва Пресвятої Богородиці із с. Перемога та купол і купольний хрест храму Вознесіння Господнього із с. Лук'янівка на Київщині, пошкоджена ікона «Зняття з хреста» з поруйнованого храму Св. Димитрія Ростовського в смт Макарів, понівечений каркас, на якому були розміщені картини відомої світової художниці Марії Приймаченко зі спаленого Іванківського історико-краєзнавчого музею), а також понищені війною невід'ємні атрибути життя цивільних людей (обпалені віконні рами, меблі, уламки побутової техніки, спортивний інвентар, дитячі речі, харчові продукти, імпровізовані засоби освітлення).

Експозицію було розміщено в просторі Виставкового центру Музею. Символічно, що її презентація припала на 8 травня, День Пам'яті та Примирення. Прем'єра проекту відбулася в етері програми «Сніданок з 1+1» [4]. Варто зазначити, що виставка має високу медійну привабливість. У 99-й день широкомасштабної війни впродовж 6 год Меморіал був локацією для трансляції загальнонаціонального цілодобового об'єднаного телемарафону «Єдині новини». Тоді канал «Рада» розповідав українцям про найважливіші події цієї доби саме біля скульптури «Батьківщина-мати» та найбільшого Державного Прапора України. Показали телевізійники глядачам і виставку «Україна – розп'яття». Пряме включення онлайн-екскурсії куратора виставки Юрія Савчука тривало безпосередньо з експозиційного простору відтвореного підземного укриття житлового будинку поблизу летовища «Антонов» у смт Гостомель [4]. Увагу на виставці фокусують ЗМІ не лише України, а й світу, серед них The New York Times, The Guardian, The Washington Post, Le Monde, Le Figaro, BBC, CNN, France 24, France-Presse, Japan Broadcasting Corporation, SChronicles News and Media, NPR News, TVP, New Yorker, Der Standard, Corriere della sera та ін.

Від моменту відкриття проєкт щодня ознайомлює тисячі відвідувачів із реаліями повномасштабної російсько-української війни. Зокрема, виставку відвідують світові лідери, іноземні делегації, президенти, урядовці, парламентарії, військові делегації, дипломати та посли. Серед ключових для України в час війни діячів, які мали змогу оцінити проєкт, – Головнокомандувач Збройних сил України генерал Валерій Залужний, начальник Головного управління розвідки Міністерства оборони України генерал-майор Кирило Буданов, міністр внутрішніх справ України Денис Монастирський, голова Державної служби України з надзвичайних ситуацій Сергій Крук, міністр культури та інформаційної політики України Олександр Ткаченко.

Досягнення Музею, пов'язані зі створенням та презентацією проєкту «Україна – розп'яття», не залишилися непоміченими. Зокрема, міністр Олександр Ткаченко відзначив високий професіоналізм колективу Меморіалу, патріотизм,

вірність громадянському та професійному обов'язку і з нагоди Міжнародного дня музеїв нагородив його подякою міністерства [5].

Уже після перших відвідин виставки співробітники Музею могли впевнено стверджувати, що їхня напружена робота зі створення експозиції цілком виправдана: проект справляє глибокий морально-психологічний вплив на свідомість людей, які перебувають на теренах держави, що воює. Це повністю підтверджує відгук Головнокомандувача ЗСУ Валерія Залужного, який належить до когорти фондоутворювачів виставки: «Саме в такому місці розумієш, що справа, яку ми робимо, свята та справедлива. Зло має бути знищене! Наші діти мають жити! Дякую безмежно колективу Музею за збережені історії людських долі! Разом перемаємо!» [6]. Про те, яким сильним є емоційне навантаження цієї виставки для сучасників, і про те, наскільки великого впливу на духовний розвиток українців наступних поколінь слід очікувати від її експозитів, свідчать слова предстоятеля Православної церкви України, Митрополита Київського і всієї України Епіфанія: «Щиро вдячний усім співробітникам Музею за збереження національної пам'яті у час боротьби українців у цій жорстокій війні, щодо свободи, незалежності нашої держави. Нехай усіх Вас береже Господь!» [6].

Відвідувачі мають нагоду ознайомитися з експозицією виставки як самостійно, так і в процесі екскурсії. Остання може до певної міри варіюватися залежно від вікових, інтелектуальних та мовних відмінностей для відповідних категорій відвідувачів. Але, безперечно, екскурсія є одним із найдоступніших, найпростіших та найефективніших способів повноцінно реалізувати функції, передбачені системою національно-патріотичного виховання. Підтвердження цьому знаходимо в роздумах офіцера військової частини А4005 Володимира Жуковського, який поділився ними спеціально для цієї публікації: «У нашому батальйоні змінний особовий склад, тобто постійно приходять нові військовослужбовці, а ті, що прийшли до підрозділу раніше, вирушають поповнювати або формувати нові бойові частини ЗСУ. Саме із цієї причини мобілізовані нашого підрозділу з певною періодичністю відвідують виставковий проєкт "Україна – розп'яття". Перше, що хочеться сказати за результатами проведених екскурсій та спостережень за реакцією особового складу, – виставка вражає, не залишає нікого байдужим. Так, не можна сказати, що вона подобається, – це слово й визначення тут не пасують. Екскурсія залишає по собі у свідомості кожного воїна, який уже був учасником бойових дій або готується на передову, почуття гордості за спроможність ЗСУ, народу, всієї держави боронити нашу українську землю, нищити рашистського агресора, який віроломно напав на Україну. Мені здається, що ця виставка спонукає також до, можливо, не позитивних, але праведних і справедливих емоцій та викликів, почуття ненависті, огиди, зневаги та люті до ворога, з одного боку, а з іншого – помсти, рішучості й готовності до боротьби та знищення противника, почуття єдиної української нації, патріотизму, без якого неможливе існування суверенної України. Тому вважаю, що виставка досягає своєї

мети, формуючи у свідомості військовослужбовців ЗСУ важливі психоемоційні посили, необхідні для нашої Перемоги над рашизмом» [6].

Схожі враження фіксує у своєму відгуку волонтерка Ольга Собко: «...кожен метр експозиції і кожен крок залами викликають мільйони емоцій – від огиди та ненависті до віри та любові до ближнього» [6]. Про те, що наповнення виставки перегукується з наративом стосовно злочинів російських агресорів поза межами України, свідчать слова Анзора Масхадова (сина президента Чеченської Республіки Ічкерія Аслана Масхадова): «Відвідавши музей, я думками повернувся до свого рідного міста. До міста Грозний. Сьогодні українці переживають найтяжчі часи. Я бажаю вам миру та стійкості» [6]. Народний депутат України Марія Мезенцева наполягає на тому, що певні складові частини виставки мають бути застосовані у процесі здійснення правосуддя: «Дякуємо за неймовірно реалістичні експонати цієї війни росії проти України. Це доводить факт агресії рф, який ми хочемо довести в Міжнародному трибуналі, над яким працюємо! Ці воєнні злочини повинні стати доказовою базою на національному та міжнародному рівнях» [6].

Важливу роль проекту в документальній фіксації подій сучасної війни відзначив Народний художник України Андрій Яланський: «Пишаюсь мужністю і професійною майстерністю працівників Музею [...]. Дуже важливо, що це зроблено зараз – коли війна продовжується» [6]. Тієї самої думки й парамедик, колишня полонена, Народний Герой України Юлія Паєвська (псевдо – Тайра). У Книзі відгуків Музею вона наголосила: «...наша перемога має бути задокументована. Ціна свободи – ось що майбутні покоління мусять пам'ятати» [6]. Дещо пізніше відома на весь світ героїня нинішньої війни, яка в цивільному житті професійно займалася дизайном, дала об'ємнішу характеристику виставці: «Мене вразила уже існуюча частина експозиції тонким відчуттям часу, емоційним, дуже сучасним рішенням інтер'єрних композицій, вишуканим насиченням дизайну, збіркою речей і артефактів, що мають надважливе значення для нащадків» [7].

Є сенс окремо звернути увагу на спостереження співробітників Музею щодо реакції відвідувачів на проект. Чимало інформації щодо цього надав Дмитро Гайнетдінов, який тривалий час очолював екскурсійну роботу в Музеї: «Виставка зазвичай викликає досить сильні емоції відвідувачів. Спектр їх також різноманітний – від крайнього небажання зустрічатися з темою сучасної війни (“ми вже на це надивилися”, “нам це не потрібно”) до жвавого інтересу, а відтак особистої рефлексії. Працюючи з відвідувачами на екскурсіях, доволі регулярно маю такі спостереження. Частка екскурсантів, у яких є персональний досвід російсько-української війни, значна. Це можуть бути внутрішньо переміщені особи (громадяни з прифронтових чи окупованих територій), родичі учасників бойових дій або тих, хто пережив російську окупацію, або власне ті, хто брав участь у бойових діях проти загарбників. Через крайню актуальність теми й високу залученість суспільства до процесів, пов'язаних із війною, інтерес екскурсантів сталий,

глибокий і часто особистісний. Хоча окремі екскурсанти пережили явно травматичний досвід, вони здебільшого не уникають розмов про це, а навпаки, знаходять можливість поінформувати екскурсовода про пережите. Інколи такі люди говорять про випробування з удаваною легкістю, ніби полегшуючи спогади, інколи, навпаки, підкреслено шукають співчуття й співпереживання екскурсовода. У будь-якому разі для багатьох людей важливі увага й можливість проговорити те, що завдає болю. На екскурсіях люди найчастіше мають глибокий інтерес до розповіді екскурсовода. Чимало екскурсантів прагнуть показати свої знання з теми сучасної війни, немовби демонструючи співучасть в обороні України проти російської агресії. За весь період проведення екскурсій на виставці я особисто жодного разу не зустрівся з негативною критикою виставкового проекту з боку екскурсантів. Натомість здебільшого гості виставки підкреслюють важливість роботи Музею з показу нинішньої російсько-української війни. Багато з них обіцяють рекомендувати виставку своїм друзям, колегам та знайомим. Одна з найбільш пам'ятних екскурсій, які я особисто провів, відбулася в липні. Екскурсантами була молода пара студентів із м. Маріуполь. Після короткого знайомства хлопець і дівчина стали показувати на телефонах відео своїх зруйнованих та розграбованих квартир у місті, які їм надіслали сусіди або знайомі. Утім, вони розповідали про це спокійно і, як навіть здалося, дещо відсторонено. На моє запитання, чи перебували вони в м. Маріуполь під час його облоги російськими військами, – відповіли, що виїхали звідти на навчання незадовго до початку повномасштабної агресії. Наприкінці екскурсії вони відзначили важливість роботи Музею з висвітлення нинішньої війни.

Загалом багатьом людям, незалежно від того, чи мають вони власний травматичний досвід, пережитий під час війни, видається важливим побачити її історію в музейному просторі. Для відвідувачів, які пережили події війни на власному досвіді, бачити її музейний показ подвійно важливо. Ці громадяни часто сприймають експозицію як таку, що опосередковано стосується їхніх власних історій, і часом переживають своєрідний катарсис, відвідуючи виставки, а особливо спілкуючись із екскурсоводом – людиною, яка говорить із ними «однією мовою» і здатна виявити співпереживання. Звісно, ніхто не виключає наявності громадян, які, як зазначалося, намагаються дистанціюватися від війни, провести дистанцію між собою і тим, що відбувається в країні («ми на це все надивилися», «нас це не стосується», «ми це не хочемо бачити»). Певно, в кожного з них можуть бути власна історія та власні причини для такої реакції. Утім, заходячи в експозицію і залишаючись у ній (придбавши квиток), людина робить свій свідомий вибір, що однозначно свідчить про її інтерес до теми».

Екскурсоводи Музею зазначають, що найвпливовішою в сенсі емоцій постає частина виставки, яка до найменших деталей відтворює реалії побуту в різних укриттях під час обстрілів та нальотів загарбників і конкретно розповідає про 37 днів життя одного з гостомельських бомбосховищ. Уже згаданий Дмитро

Гайнетдінов описує свої спостереження щодо цього: «Зазвичай відвідувачі виявляють найсильніші емоції під час огляду укриття військового містечка Гостомеля, в якому цивільні мешканці виживали в російській окупації і яке відтворено в експозиції Музею. Сильну емпатію гості виставки відчують біля інсталяції з дитячих речей, на які наклала відбиток війна. Крім цього, інтерес публіки поживають артефакти, що викликають певні асоціації (наприклад, уламки збитого російського гелікоптера, момент знищення якого потрапив на відоме відео). Часом відвідувачі виражають свої негативні емоції лайкою або іншими коментарями щодо російських окупантів. До речі, саме в реконструйованому укритті із смт Гостомель, перебуваючи в менш формальній атмосфері (тісний контакт між екскурсоводом та відвідувачами, темрява, відносна тиша) екскурсанти особливо охоче діляться своїми думками та враженнями».

Також досить цікаво спостерігати досвід екскурсоводки Ганни Тарасенко, яка від березня до жовтня 2022 р. перебувала в евакуації за межами України: «Почала працювати з виставкою 25 жовтня 2022 р. Для мене особисто виставка здавалася важкою, оскільки незрозумілим залишалося питання, як саме говорити про події, що все ще завдають морального болю. На першій екскурсії була мама із семирічним хлопчиною. Вони мали статус внутрішньо переміщених осіб. Як з'ясувалося, тема сприймається спокійно. Відвідувачі розповідали свою історію життя й слухали подану інформацію. На сьогодні я провела вже кілька десятків екскурсій для представників різних регіонів України. Кожен, хто відвідує виставку, охоче розповідає про себе й зацікавлено слухає екскурсію. На мій погляд, виставка виконує важливу функцію, це своєрідна платформа, що дає змогу проговорити свій біль та емоції, і це є корисним не тільки для дорослих, а й для дітей».

Зауважимо: хоч виставка цілком об'єктивно відображає жахи війни, екскурсовод, презентуючи її, без особливих перепон у разі потреби обходить певні фактори, що травмують свідомість. Цей нюанс може набувати гострої актуальності, коли екскурсантами є діти. Варто згадати, що екскурсії проводили навіть для дошкільнят. Звичайно, в цьому випадку екскурсійне наповнення й маршрут максимально адаптувалися під їхні виміри сприймання. Тому можна з упевненістю стверджувати, що виставка стала успішною платформою для роботи з юним поколінням у царині реалізації функцій національно-патріотичного виховання.

Початок нового навчального року завжди був для Музею особливою подією, яка позначає черговий цикл роботи в навчанні й громадянському вихованні молоді через співпрацю музейників та освітян. Основним акцентом традиційної освітньої програми на 1 вересня 2022 р. для дітей та молоді стала історія нинішньої повномасштабної російсько-української війни. Понад 80 учнів столичних навчальних закладів, які взяли участь в освітніх ініціативах Музею, того дня ознайомилися з виставкою «Україна – розп'яття» [8]. Діти оглянули зібрані на визволених територіях півночі України артефакти: речі російських загарбників,

криваві плани яких розбилися об український опір, та предмети зі спустошених ними міст і сіл. Не травмуючи юних гостей, делікатно знайомлячи їх із реаліями війни, музейники розповіли про випробування, які нині переживає наша держава.

Кілька днів потому виставку відвідали учні 11 класу середньої загальноосвітньої школи № 55 м. Київ. На розбитих нагробних плитах із братської могили в смт Гостомель екскурсант Іван Можарський розгледів прізвища своїх родичів, пам'ять про яких передавалась у родині з покоління в покоління [9]. Стало зрозуміло й те, що кожен представник роду, до якого належить юнак, усвідомлював, що таке війна, й те, що в цьому конкретному випадку люди, які страждали від наслідків Другої світової війни, через десятиліття зазнали ворожої агресії вразі.

Просвітницька функція на базі виставки «Україна – розп'яття» не обмежується експозицією. Практика показує, що матеріали проекту вдало застосовуються на онлайн-платформі Музею. 28 липня 2022 р. Україна вперше відзначала День Української Державності. Це свято, що припадає на день хрещення Київської Русі, символізує тисячолітню спадкоємність державницьких традицій українського народу. У зв'язку із цим автор статті – завідувач сектору з питань національно-патріотичного виховання Олександр Очеретяний – провів спеціальне онлайн-заняття для майже сотні військовослужбовців однієї з частин Національної гвардії України. Вони мали нагоду поглибити свої знання про збройну боротьбу українців за незалежність на понад столітньому відрізку історії – від Першої світової війни до сьогодення. Модератор звернув особливу увагу на історичну спадкоємність між різними поколіннями борців за українську державність [10]. Це вдалося зробити через вибрані музейні артефакти та персональні історії, що висвітлювалися в експозиціях Музею, зокрема й на виставці «Україна – розп'яття».

Простір цієї виставки нині став платформою для ще одного музейного проекту – «Слово свідка», в межах якого учасники вислуховують розповіді про важливі історичні факти та явища від першої особи [11]. Останніми роками особливе місце в роботі проекту посідає розгляд сучасної війни. Під час зустрічей гості Музею дізнаються про особистий досвід героя і можуть поставити запитання. Захід набуває ознак своєрідного уроку для всіх, хто бере в ньому участь. Улітку 2022 р. в межах проекту відбулася зустріч із громадянином США, бійцем Грузинського легіону Полом Грем. Однією з її локацій став простір виставки «Україна – розп'яття», де американець розповів про свою війну за Україну. До речі, Пол Грей – герой виставки «Ленд-ліз. Перезавантаження» [12].

Згодом експозиція «Україна – розп'яття» стала тлом для зустрічі, присвяченої пам'яті загиблого 22 серпня 2022 р. учасника російсько-української війни Героя України майора Вадима Зеленюка з окремого загону спеціального призначення «Омега» Північного об'єднання Національної гвардії України. На заході, крім рідних, друзів та побратимів, був присутній президент Національної феде-

рації самбо України Вадим Рогач, який знав полеглого ще з початку його спортивної кар'єри і дав високу оцінку вихованцеві-чемпіону. Там-таки генеральний директор Національного музею історії України у Другій світовій війні Юрій Савчук передав родині Вадима Зеленюка копії сповіщень про загибель на двох його прадідів, полеглих під час Другої світової війни [13]. Оригінали цих документів зберігаються в музейних сховищах.

Зі сказаного стає зрозуміло, що співробітники Музею війни бачать одним з основних своїх завдань гідне вшанування пам'яті полеглих воїнів минулого та сучасності. Варто згадати, що Музей постійно бере участь в обміні досвідом між музейними установами, спільною метою якого є робота з травматичною історією та її презентація суспільству. Часто він виступає платформою для проведення таких заходів. Серед найяскравіших із них – зустріч із командою Національного меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні – Музею Революції Гідності. Під час повномасштабної агресії Росії проти України він також активно проводить інформаційну боротьбу, відновив свої екскурсійні маршрути й онлайн-семінари, долучився до створення успішних міжмузейних виставок. Куратор виставки «Україна – розп'яття» Юрій Савчук розповів колегам, як у вкрай стислі терміни вдалось утілити в життя таку ідею проекту. Принагідно він поділився досвідом співпраці з військовими та найрізноманітнішими установами й організаціями в здобутті унікальних артефактів [14]. Слід зазначити, що обидва музеї мають також практику збирання усних свідчень про життя в окупації. Тож колеги із двох колективів мали й що обговорити, й чим (мова тут про досвід презентування наративу) поділитися на музейних майданчиках.

Попри виклики й труднощі, пов'язані з російським вторгненням, Музей продовжує взаємодію з партнерами – столичними екскурсоводами, які знайомлять своїх екскурсантів з історією та культурою м. Київ і України загалом. Для представників Гільдії професійних екскурсоводів та гідів-перекладачів було проведено інформаційний тур експозиціями на тему нинішньої повномасштабної російсько-української війни. Зокрема, учасники інфотуру оглянули виставку «Україна – розп'яття». Було обговорено актуальні перспективи об'єднання зусиль музейників та столичних гідів із метою спільно підвищувати рівень знань суспільства про жорстоку війну, яку розв'язав російський агресор на українській території [15].

Свого часу виставка «Україна – розп'яття» була презентована керівникам музеїв та закладів культури Київщини. Тоді кураторська розповідь Юрія Савчука послугувала своєрідним методичним матеріалом. У просторі експозиції водночас працював журналіст незалежного громадського інформаційного агентства новин Японії Kyodo News. Тож гості стали свідками того, як крізь призму експонатів виставки «Україна – розп'яття» медійники з усього світу демонструють суспільству жахливі реалії повномасштабної російської агресії в Україні [16]. Під час огляду процесів, що відбуваються в експозиційному просторі, відразу

потрапляє в поле зору фактор частої присутності засобів масової інформації. У підсумку спостерігаємо, що площа проекту стала своєрідним хабом для різного роду медіа: вітчизняних і зарубіжних, цивільних і військових, телевізійних і друкованих. Раніше вже зазначалося, що відкриття виставки відбулося в етері програми «Сніданок з 1+1», а канал «Рада» використав її в ролі локації під час телемарафону «Єдині новини». Від першого дня виставка стала для журналістів не лише предметом висвітлення, а й місцем презентації власних або спільних із Музеєм проєктів та досягнень. Так спільними зусиллями вони збирають промовисті докази російської агресії в Україні, щоб на всеукраїнських та міжнародних майданчиках гучно свідчити про ворожі злочини й перемагати на інформаційному фронті. Яскравим прикладом цього виступає передання з передової нових музейних предметів, реалізоване через журналістку Євгенію Подобну. Речі були знайдені 2 вересня 2022 р. українськими воїнами в покинутих ворожих окопах у с. Нововознесенське на Херсонщині. Там захисники України вибили з позицій військових злочинців 6-ї роти 83-ї окремої десантно-штурмової бригади [17]. Як бачимо, тісна співпраця Музею з представниками медіа є, зокрема, й одним зі способів поповнення фондозбірні новими матеріалами, які доповнюють унікальну колекцію свідчень про російсько-українську війну.

Маємо нагоду переконатися, що простір виставки «Україна – розп'яття» став своєрідним хабом не лише для журналістів, а й для багатьох інших категорій відвідувачів та фондоутворювачів. Заступниця голови Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки Мар'яна Безугла на прохання бійців ЗСУ не раз передавала матеріали, здобуті ними в боях, серед яких прапор російської військової розвідки, захоплений поблизу м. Барвінкове на Харківщині, нарукавний знак «Z», підбірка документів вояків РФ та «ЛНР» (паспорти, військові квитки, посвідчення особи, водійські права, медичні висновки про поранення). Також завдяки цій народній депутатці України унікальна музейна колекція свідчень про російсько-українську війну поповнилася залишками касетних снарядів «Ураган», що знищували українців та їхні домівки, та зразками зброї, наданої західними партнерами для України (гільзи до гаубиці М777 та переносний протитанковий ракетний комплекс Javelin, який доставили просто з поля бою на сході України, де 17 серпня його було застосовано проти ворожого танка) [18].

Схожа практика часто спостерігається й у військових. Приклад – військовослужбовці 40-ї бригади тактичної авіації Повітряних сил Збройних сил України, які відважно боронили небо над столицею в період російського наступу на неї. Їхній героїзм у боях проти набагато численнішого ворога породив у народній уяві образ «Привида Києва» – міфічного небесного захисника України. Авіатори передали до музейної колекції залишки фюзеляжа та озброєння бойового літака-винищувача МіГ-29, що колись був пілотований їхнім колегою – Героєм України підполковником В'ячеславом Єрком. На цій машині загинув 24 лютого

2022 р. льотчик виконав чотири бойові вильоти, забезпечив прикриття виводу з-під удару літаків авіабригади, не допустив двох авіаударів російської авіації по наземних цілях і разом з іншими пілотами в повітряному бою знищив п'ять ворожих літаків. Після цього в районі смт Гостомель він був збитий і встиг катапультиватися. Проте російські окупанти відразу ж пошкодили його парашут, а другий – не розкрився, тож льотчик загинув. Також військові передали до Музею уламки російської дозвукової крилатої ракети оперативно-тактичного ракетного комплексу (ОТРК) «Искандер». Основне призначення російського ОТРК – знищення систем протиповітряної та протиракетної оборони на відстанях до 500 км. Передана ракета була збита на підльоті до штабу військової частини А1789 40-ї бригади тактичної авіації [19].

Майже за місяць від моменту відкриття, 3 червня, у просторі виставки «Україна – розп'яття» відбулася зустріч з українськими вояками, яким вдалось вирватися з оточеного м. Маріуполь, і тими, хто безпосередньо допоміг їм у цьому, – представниками Головного управління розвідки Міністерства оборони України на чолі з генерал-майором Кирилом Будановим. Були присутні й рідні та близькі тих захисників, які боролись у будівлях металургійного комбінату «Азовсталь». Тоді гості Музею передали йому на довічне зберігання справжню реліквію – останній Державний Прапор України, що майорів над «Азовсталлю» [20].

Згодом простір виставки став локацією для проведення зустрічі під гаслом «Малюю для тебе». Її присвятили захисникам «Азовсталі», які досі перебувають у полоні загарбників [21]. Рідним і близьким героїв було запропоновано, щоб кожен із них відтворив на полотні свої почуття, – аби потім, коли бійці повернуться з неволі, вручити їм ці малюнки. Благодійна зустріч була організована Музеєм війни в партнерстві з Асоціацією родин захисників «Азовсталі». Кожен із присутніх міг принагідно переказати кошти у Фонд підтримки родин захисників «Азовсталі» – щоб їх було витрачено на реалізацію проекту «Нарешті ти вдома». На завершення заходу присутні взяли участь у плетінні маскувальних сіток для потреб фронту.

Важливим аспектом в оцінюванні виставки є думка тих відвідувачів, які мають безпосередній стосунок до експонатів і наративу, що наповнюють її простір. До таких людей можна зарахувати колишніх мешканців укриття в смт Гостомель чи представників громади с. Перемога Броварського району на Київщині. Останні під час їхнього візиту не раз переривали виступ музейного фахівця своїми розповідями, адже чимало з того, що представлено в експозиції, вони бачили й пережили. Дехто навіть зважився записати відеоспогади про свій досвід життя в лютому – березні 2022 р. [22]. Ще на подвір'ї вони впізнали бак для пального з ворожого літака Су-34. Він був скинутий на поле біля їхнього села, і саме місцеві чоловіки допомагали музейникам завантажити його для транспортування до м. Київ. До речі, с. Перемога має давню історію. До 1945 р. воно називалось Ядлівка. Під час німецько-радянської війни його було повністю

спалено, а відновлений потім населений пункт назвали з ідеологічним присмаком епохи сталінщини. Тоді збереглася дерев'яна церква Різдва Богородиці, побудована в 1892 р. Вціліла вона й опинившись в епіцентрі обстрілів у 2022 р. На виставці представлено її артефакти. Звідти походить прострелена брама, крізь яку відвідувачі потрапляють в експозиційну залу на другому поверсі. Нині в церкві уже встановили нову, справлену завдяки друзям громади. Із того самого храму також образи Тихвинської Божої Матері та св. Миколая Чудотворця, над якими попрацювали музейні реставратори. На останній з ікон вдалося відновити текстильні квіти. Як виявилось, вони з весільної бутоньєрки, якою свого часу благословили молодят.

Серед експонатів виставки яскраво вирізняється лялька-мотанка – оберіг, виготовлений для жителів с. Велика Олександрівка в Бориспільському районі на Київщині місцевою майстринею Ольгою Камінською. Частина селян вважала, що мотанка-берегиня має стояти на в'їзді до населеного пункту й символічно захищати його від ворожого наступу. Але керівництво села з пересторогою поставилося до такої ідеї – щоб не спровокувати ворога. Тож оберіг залишився в майстерні, але дехто каже, що своє призначення все одно виконав, адже село не було окуповане. Коли найбільша небезпека минула, Ольга Камінська вирішила передати свій витвір до Музею. Із цим їй допомогла керівниця продюсерської платформи docUA-Platform кінорежисерка-документалістка Лариса Артюгіна. Вона створює фільм про історію мотанки, від виготовлення до експоната в Музеї [23].

Ведучи далі мову про дотичність мистецьких акцій до виставкового проєкту, слід згадати момент, коли простір однієї з локацій перетворився на театральний майданчик. Тоді перформативне читання «Війна і пам'ять» (це було насамперед театралізоване переповідання воєнних свідчень) оживило спогади очевидців, які зазнали тяжких випробувань від німецького та більшовицького режимів у Польщі й Україні під час Другої світової війни. Звучали також спогади людей, які стали свідками звірств російських агресорів на території України у 2022 р. [24]. Театральними засобами вираження актори Київського академічного театру «Золоті ворота» проілюстрували моторошні паралелі, що виникли між Другою світовою війною та сьогоденням. Слова про пережиті катування, руйнацію домівок, розгубленість, безвихідь, біль звучали в експозиційній залі поряд з експонатами – свідками тих подій – під час театрального перформансу. Дійство стало можливим завдяки ініціативі та підтримці Польського Інституту у Києві, з яким Музей тісно співпрацює. До речі, озвучені документальні тексти були зібрані Центром документування російських злочинів в Україні імені Рафала Лемкіна. У зв'язку із цим слід відзначити високу роль контактів Музею з іншими інституціями на міжнародному рівні. Нині цей процес розвивається далі й має чимало перспектив, що передбачають його вдосконалення та розширення.

Виставковий проєкт «Україна – розп'яття» був створений і діє в час, коли

тривають події, які вже зараз можна визнати історичними. Тож працюючи над ним, у його просторі співробітники Музею чітко усвідомлюють, які виклики стоять перед їхньою інституцією зараз. Підсумовуючи всю просвітницьку роботу колективу на базі проекту, варто визнати, що її лівова частка спрямована на забезпечення реалізації функцій національно-патріотичного виховання. Звертаючись до сказаного вище, можемо констатувати факт, що в цьому напрямі вдалося досягти вагомих успіхів.

Досить частими є випадки, коли просвітницько-патріотичну роботу пов'язують лише з дитячою аудиторією. Такий підхід є однозначно помилковим, і в цьому вкотре переконує наведена нами інформація про діяльність, організовану на базі виставки. Адже крім представників юного покоління під позитивний вплив реалізованих через просвітництво функцій патріотичного виховання потрапляли військовослужбовці та інші представники силових структур. Державні, військові й громадські діячі, політики, митці та журналісти не лише долучилися до формування виставки та її популяризації, а й черпали з неї необхідний ресурс, спрямований на підтримання патріотичних почуттів.

Виставка виступає своєрідною моральною підтримкою для тих, хто має психологічні травми внаслідок війни. Це, зокрема, колишні полонені, внутрішньо переміщені особи, рідні та близькі бійців та й будь-хто з-поміж звичайних громадян України, оскільки повномасштабне вторгнення та методи ведення війни з боку російських військ більшою чи меншою мірою травматично вплинули майже на кожного представника нашого народу, який проживає в межах держави чи за кордоном. Для українців у зарубіжжі можливість ознайомлення з нарративом проекту надавалася через онлайн-платформи та численні публікації в медіа. Ті ж такі засоби сприяють донесенню меседжів виставки до іноземців, а це надзвичайно важливо, бо російська терористична агресія є загрозою для всього цивілізованого людства. Незайве згадати також, що виставка «Україна – розп'яття» на тлі останніх історичних подій у нашій країні відіграла важливу роль у популяризації Музею на загальносвітовому тлі. Ми мали нагоду переконатися, що сам проект, а також деталізація його створення та функціонування є своєрідною методикою для дій організацій, які працюють над відображенням подій сучасної війни. З огляду на все окреслене можна впевнено сказати, що виставка повністю виправдовує себе як одну з важливих деталей української машини інформаційної боротьби. Це спонукає працівників Музею не збавляти темпів роботи і, продовжуючи свою справу, ініціювати створення нових проєктів, які відповідатимуть посталим викликам. Для реалізації цього вони мають невід'ємний скарб – досвід, набутий у роботі над проєктом «Україна – розп'яття».

Джерела та література:

1. Де Мопассан Гі. Полное собрание сочинений: В 12 т. – Т. 1. / Ги де Мопассан – М.: Правда, 1958. – 419 с. (Б-ка «Огонёк»).
2. Олександр Очеретяний. Музейний проект «Український Схід» як майданчик для комунікацій у Національному музеї історії України у Другій світовій війні // Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал. – 2018. – № 3 (21). – С. 132–142 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/31.10.2018/pdf/VIM_21_2018-132-141.pdf. – Назва з екрана.
3. Виставка про російсько-українську війну у Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://warmuseum.kyiv.ua/_all-news-images/?id=19&news_year=2022. – Назва з екрана.
4. «Україна – розп'яття». Відкриття першої в країні та світі музейної виставки про російсько-українську війну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://warmuseum.kyiv.ua/_all-news-images/?id=32&news_year=2022. – Назва з екрана.
5. Як ми відзначали професійне свято? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/warmuseum.kyiv.ua/posts/pfbid021yK1qy9d1zXqc6xwyWED3g57PfqYucnJnLvGusJxhn8GvGtAG8tUU7djF9vASX5Hzl>. – Назва з екрана.
6. Книга відгуків Національного музею історії України у Другій світовій війні.
7. Юлія Паєвська «Тайра»: Роль музеїв у історичній пам'яті про війну з росією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://poglyad.tv/yuliya-raievska-tayra-rol-muzeiv-u-istorichniy-rat-yati-pro-viynu-z-rosiyeu-article>. – Назва з екрана.
8. Початок нового навчального року – особлива подія для Музею [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/warmuseum.kyiv.ua/posts/pfbid0WnZ8NckuHrUSQTxaSi5VLtF4JpJFBC6chX8MEQUTji7uBLxL3K5yQvSsBoTuGbMl>. – Назва з екрана.
9. На наших виставках щодня чимало відвідувачів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/warmuseum.kyiv.ua/posts/pfbid027ZzYvVy4MTVXi9tmWuF3xDzftmKoRAVMJiq3AUFFGfkCqRDbkrTUsB7sS3rPsKESL>. – Назва з екрана.
10. Сьогодні наша країна вперше відзначає День Української Державності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/warmuseum.kyiv.ua/posts/pfbid0N5nX3tNaN7CoZYpZdRVhCL4bivQXtQoKFhfeGKdSWNrdXF7fPNeJGQjLYjGgyxHzl>. – Назва з екрана.
11. Музейний проект «Слово свідка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://education.warmuseum.kyiv.ua/content/word/>. – Назва з екрана.
12. Ленд-ліз. Перезавантаження. Відкриття виставки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://warmuseum.kyiv.ua/_all-news-images/?id=49&news_year=2022. – Назва з екрана.
13. Зустріч пам'яті майора Вадима Зеленюка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://warmuseum.kyiv.ua/_all-news-images/?id=75&news_year=2022. – Назва з екрана.
14. Міжмузейний обмін досвідом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/warmuseum.kyiv.ua/posts/pfbid0kbcQgRNtii1u58F39Q1ZkBCM3w47gxikYqWp7yv6bAr1bX642eCbx5f5c6rnh7Spl>. – Назва з екрана.
15. Незважаючи на наявні виклики й труднощі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/warmuseum.kyiv.ua/posts/pfbid0329o5zfv2PS5AouZQM6KH6VthptmWaUvwS8qystES6hCfden7hVZiEynuc1aoCKVNQL>. – Назва з екрана.
16. Укотре презентували виставку «Україна – розп'яття» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/warmuseum.kyiv.ua/posts/pfbid0336WTujripfXrPYjd43NgKj1rFuNgKS33AUwctfADvJ3W9oSTEihHDvTcEgsfUjWGl>. – Назва з екрана.

17. Музейна фондозбірня невпинно поповнюється [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/warmuseum.kyiv.ua/posts/pfbid031t4wSFfNrZ5TzLG3nLFsfZXmqT9Z5umQKwgBnHSsYqkpNvxLt9iGbsEk8qPERHD9l>. – Назва з екрана.
18. Напередодні Дня Незалежності України музейна фондозбірня збагатилася новими експонатами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/warmuseum.kyiv.ua/posts/pfbid02pTpS7Gx3EKCX3XnPLqs5iTaGdJce9nyFHyszWfa9hLyACXBPGy5mRXimNxTT7hPxI>. – Назва з екрана.
19. Музей війни продовжує збирати матеріали [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/warmuseum.kyiv.ua/posts/pfbid02bEHmkvfxbT9gD5byzcxYBTUhwTmVaRa7zUvBbEPdE8SWqaZEGp27qBBsBpn2iUfAl>. – Назва з екрана.
20. Останній стяг з Азовсталі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://warmuseum.kyiv.ua/_all-news-images/?id=41&news_year=2022. – Назва з екрана.
21. Малюю для тебе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://warmuseum.kyiv.ua/_all-news-images/?id=70&news_year=2022. – Назва з екрана.
22. Гості із с. Перемога [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://warmuseum.kyiv.ua/_all-news-images/?id=43&news_year=2022. – Назва з екрана.
23. Під захистом Березині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://warmuseum.kyiv.ua/_all-news-images/?id=54&news_year=2022. – Назва з екрана.
24. Війна і пам'ять [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://warmuseum.kyiv.ua/_all-news-images/?id=61&news_year=2022. – Назва з екрана.

© **Oleksandr OCHERETIANYI**

EDUCATIONAL AND PATRIOTIC WORK AT THE EXHIBITION PROJECT “UKRAINE – CRUCIFIXION”

Aspects of educational and patriotic work based on the exhibition project “Ukraine-Crucifixion” operating in the National Museum of the History of Ukraine in the Second World War were considered. Emphasis is placed on publications, reviews and personal observations of museum employees. An analysis was carried out to determine the degree of influence of the exhibition's narrative on the Museum's implementation of the functions of national-patriotic education and the potential of applying the experience gained during the creation and implementation of the project.

Keywords: *Russian-Ukrainian war, full-scale invasion, National Museum of the History of Ukraine in the Second World War, Ukraine-Crucifixion, exhibition project, educational work, national-patriotic education, moral and psychological support, information war.*